

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-66-7>

УДК 339.137:339.137

Дашко І.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і менеджменту,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету

Dashko Irina

Faculty of Kryvyi Rih, Zaporizhzhya National University

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ANALYSIS OF COMPETITIVENESS PROCESSES IN THE GLOBALIZATION CONDITIONS

Відбиваючи динаміку відносних переваг впливу глобалізації на процеси формування конкурентоспроможності, існує проблема пошуку нових форм і методів адаптації зовнішнього середовища до сучасних вимог економічного співтовариства. Певні характерні ознаки сучасного етапу економічної глобалізації орієнтовані на досягнення максимального рівня розкриття конкурентних переваг. Економічний прорив має базуватись на послідовній ліквідації критичного для країни відставання в інституційно-регуляторному середовищі, інтенсивному створенні основ для економіки знань, формуванні відповідальної конкурентоспроможності та зміцненні соціальної згуртованості населення шляхом накопичення соціального капіталу. Відзначено доцільність переходу до реалізації факторних переваг, якими є природничо-ресурсне багатство, людський капітал, науково-технологічний потенціал, геоелектронічні чинники тощо для забезпечення конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Ключові слова: конкурентоспроможність, глобалізація, чинники, економічна сфера, ефективність.

Отражая динамику относительных преимуществ влияния глобализации на процессы формирования конкурентоспособности, существует проблема поиска новых форм и методов адаптации внешней среды к современным требованиям экономического сообщества. Определенные характерные признаки современного этапа экономической глобализации ориентированы на достижение максимального уровня раскрытия конкурентных преимуществ. Экономический прорыв должен базироваться на последовательной ликвидации критических для страны отставания в институционально-регуляторной среде, интенсивном создании основ для экономики знаний, формировании ответственной конкурентоспособности и укреплении социальной сплоченности населения путем накопления социального капитала. Отмечена целесообразность перехода к реализации факторных преимуществ, которыми являются естественно-ресурсное богатство, человеческий капитал, научно-технологический потенциал, геоэкономические факторы и т. д. для обеспечения конкурентоспособности в условиях глобализации.

Ключевые слова: конкурентоспособность, глобализация, факторы, экономическая сфера, эффективность.

Reflecting the dynamics of the relative benefits of the impact of globalization on competitiveness processes, the problem arises of finding new forms and methods of adaptation of the environment to the modern requirements of the economic community: deepening of payment and trade imbalances, strength-

ening of economic differentiation of countries of the world; intensification of the struggle for the deployment of modern technologies of the most profitable production facilities on the territory of the countries; strengthening the interdependence of national financial markets, increasing speculative foreign exchange and financial flows between countries; strengthening and implementing more appropriate protectionism in response to attempts to equalize the international economic and legal environment and the expansion of regional and world leaders; expanding the use of economic influence practices for political purposes; enhancing the involvement of international organizations in regulating global flows of goods and resources; increasing the weight of transnational corporations, increasing the monopolization of world commodity markets, increasing the influence of pressure groups on government through transnational corporate interests. Some features of the current stage of globalization of the economy are focused on achieving the maximum level of disclosure of competitive advantages. Countries strive to create an institutional and regulatory environment that would best facilitate investment mobilization, stimulate business and drive productivity growth. Increasing competitiveness is the result of consistent and carefully modeled investments by the state into the factors of stable economic growth. The economic breakthrough should be based on the consistent elimination of the country's critical backwardness in the institutional and regulatory environment, on the intensive creation of a knowledge economy base, on the formation of responsible competitiveness and on strengthening the social cohesion of the population through the accumulation of social capital. The expediency of transition to realization of factor advantages, which are: natural-resource wealth, human capital, scientific and technical potential, geo-economic factors, etc. in order to ensure competitiveness in the conditions of globalization, is stated.

Key words: *competitiveness, globalization, factors, economic sphere, efficiency.*

Постановка проблеми. Світовий розподіл політичних та економічних сил зазнає на зламі тисячоліть суттєвих структурних зрушень. Відбувається динамічне накопичення окремими державами світу потенціалу, здатного потужно вплинути на розташування центрів сил на карті міжнародного співіснування в політичній та, насамперед, економічній сферах. Глобалізація висунула вимоги щодо проблем пошуку нових форм і методів адаптації національного економічного та політико-правового середовища до сучасних вимог здійснення міжнародних економічних відносин. Останніми десятиріччями у світі відбувся перехід до динамічних конкурентних переваг у зовнішній торгівлі, за яких у конкурентній боротьбі здобувають вигідне для себе місце у світовому поділі праці не галузь чи компанія, які мають дешевші виробничі ресурси, а ті, щодо яких створено найбільш сприятливі умови для розвитку. Глобалізація знижує дієздатність як національних урядів, так і складових національного громадянського суспільства. Зростає роль інтегруючих, соціальних, стимулюючих та регулюючих функцій національної економічної системи як такої, що діє на основі об'єктивних зако-

номірностей, а також поза прямим адміністративним регулюванням. Отже, належну конкурентоспроможність в умовах сучасної глобалізації набуває країна, в національній економіці якої існує «критична маса» стійких конкурентоспроможних економічних суб'єктів, здатних ефективно будувати свою діяльність у глобальному економічному середовищі, керуючись власними економічними інтересами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиріччями конкурентоспроможність як концепція впевнено займає лідируючі позиції в наукових дослідженнях щодо формування основних чинників, які забезпечують стабільність розвитку економічних об'єктів. Дослідженню процесів формування конкурентоспроможності в умовах глобалізації присвячена достатня кількість наукових праць [1–4]. Досить ефективною формою економічного росту є теорія М. Портера [5]. Р. Хейс, Д. Кларк та С. Уілрайт виділяють певні рівні конкурентоспроможності [6]. Б. Скотт досліджував конкурентоспроможність як засіб забезпечення необхідного рівня інвестицій для підтримки розвитку бізнесу [7]. Загалом потреба розроблення нових теоретичних підходів до вирішення

проблем формування й розвитку конкурентоспроможності в умовах глобалізаційних процесів назріла давно й вимагає ґрунтовного вивчення в цій галузі.

Мета статті полягає в аналізі процесів формування конкурентоспроможності під впливом глобалізації під час дослідження економічних об'єктів.

Вклад основного матеріалу. Належну конкурентоспроможність в умовах сучасної глобалізації набуває країна, в національній економіці якої існує «критична маса» стійких конкурентоспроможних економічних суб'єктів, здатних ефективно будувати свою діяльність у глобальному економічному середовищі, керуючись власними економічними інтересами.

Характерними ознаками сучасного етапу економічної глобалізації є загострення конкуренції між країнами за джерела факторів виробництва (капітал, робоча сила, ресурси, технології); загострення конкурентної боротьби між центрами економічної сили (НАФТА, ЄС, Південно-Східна Азія) за розподіл світових ринків та поширення їхнього впливу на інші країни; формування нових регіональних лідерів та розширення їхнього впливу в регіоні (Китай, Індія, Польща, Узбекистан тощо); поглиблення платіжної та торговельної незбалансованості, посилення економічної диференціації країн світу; посилення боротьби за розміщення на території країн найбільш рентабельних виробництв за сучасними технологіями; зростання взаємозалежності національних фінансових ринків, збільшення спекулятивних валютних та фінансових потоків між країнами; посилення та впровадження більш слушних засобів протекціонізму у відповідь на спроби вирівнювання міжнародного економіко-правового середовища та експансію регіональних та світових лідерів; розширення застосування практики економічного впливу для вирішення політичних цілей; посилення втручання міжнародних організацій у регулювання світових потоків товарів та ресурсів; збільшення ваги транснаціональних корпорацій, посилення монополізації світових товарних ринків,

збільшення впливовості груп тиску на уряд з боку представників транснаціональних корпоративних інтересів [8].

Чинники конкурентоспроможності орієнтовані насамперед на досягнення максимального рівня розкриття національних конкурентних переваг. Лише встановлення того, наскільки реалізованими є національні конкурентні переваги, можна визначити стратегічну ефективність використання наявних національних ресурсів засобами національної економічної політики та корпоративного управління [9].

За визначенням Європейської економічної комісії ООН для досягнення високого рівня конкурентоспроможності мають виконуватись такі умови (або хоча б частина з них):

- 1) експортери зберігають і збільшують свою частку на зовнішніх ринках;
- 2) на продукцію з високою доданою вартістю та сучасні технології припадає постійно зростаюча частка експорту;
- 3) зростає середня питома вартість експорту країни [9].

Країни прагнуть створити таке інституційно-регуляторне середовище, яке б найкращим чином сприяло мобілізації інвестицій, стимулювало бізнес і вело до зростання продуктивності праці. Підвищення конкурентоспроможності є результатом послідовних і старанно модельованих державою інвестицій у чинники стабільного економічного зростання. Ці інвестиції забезпечуються з таких двох джерел:

- приватні (корпоративний прибуток і заощадження населення), спрямовані на модернізацію, перепідготовку працівників, НДДКР, інновації;
- державні капіталовкладення (бюджет і позабюджетні фонди), що фінансуються за рахунок бюджетного профіциту, внутрішніх і зовнішніх запозичень, а також спрямовуються в освіту, перепідготовку кадрів, НДДКР та інфраструктуру.

Успішні країни (держави Скандинавії, Ірландія, Сінгапур тощо) зробили конкурентоспроможність основною метою своєї економічної стратегії.

Для забезпечення в Україні темпів стабільного економічного зростання на рівні 8–10% на рік пропонується Технологія економічного прориву (ТЕП), яка замість застарілої та неефективної конфігурації економічної політики може створити зовсім новий її формат [10].

Особливістю економічних реформ в Україні стала концентрація реформаторських зусиль на макроекономічному рівні перетворень. Відбувалася спроба скласти конкурентне середовище шляхом штучного створення суб'єктів конкуренції засобами приватизації, демонополізації, розукрупнення підприємств, а також потенційних умов для конкуренції засобами лібералізації цін та торгівлі.

Між тим увага проблемам розбудови спроможності самих підприємств ефективно реагувати на конкурентні виклики практично не приділялась. Засоби макроекономічного регулювання, навпаки, створювали вельми несприятливе середовище для підприємницької активності через жорсткі монетарні обмеження, високий рівень фіскального тиску, запутаність та непередбачуваність регуляторного середовища. Внаслідок цього спроби налагодження конкурентного середовища в Україні не завдали очікуваного позитивного впливу економічній динаміці, а посилення конкурентного тиску внаслідок лібералізації імпорту тривалий час не сприяло зміцненню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та національної економіки загалом. Це обумовило негативні зрушення в галузевій структурі, низьку продуктивність «офіційного» сектору української економіки та недостатню мотивацію до здійснення високоефективної та прибуткової діяльності на національних теренах, отже, відбувся відплив національних ресурсів (праці, капіталу, сировини) за кордон чи до тіньової сфери української економіки.

Панування в Україні з 2000 року сировинно орієнтованої експортної моделі розвитку, яка спиралась на цінові конкурентні переваги, що виникали завдяки дешевизні енергетичних та трудових ресурсів і мож-

ливостям «оптимізації» податкового навантаження, створило ілюзію міжнародної конкурентоспроможності національної економіки, обумовило зволікання з вирішенням ключових системних суперечностей останньої. Внаслідок цього в Україні укорінилась низькотехнологічна структура промислового виробництва, в якій майже 70% належить сировинним галузям. У світовому поділі праці Україна закріпилась як сировинний та ресурсний додаток, частка експорту сировинної та низькотехнологічної продукції становить близько 85%. Випереджаючими темпами зростає й частка збуту в Україні готової продукції іноземного походження. Імпорт сільгосппродукції у 2005 році, згідно з даними Держкомстату, зріс на 35,9%, продукції харчової промисловості – на 44,8%, текстильної продукції та виробів з неї – на 41,7%, взуття та головних уборів – у 6,4 рази. Вітчизняна економіка втрачає продуктивні робочі місця, новостворену додану вартість, на території України розміщуються ресурсо-, енерго- та екологіємісні виробництва, що обслуговують потреби більш розвинених країн світу.

2015 рік позначився зниженням конкурентоспроможності національних виробників та погіршенням кон'юнктури світових ринків, наочно продемонстрував скороминучість набутих більшістю українських виробників чинників конкурентоспроможності. Ознаками цього стали падіння темпу приросту експорту товарів із 41,6% у 2005 році до 5% за збереження приросту імпорту на рівні 24,6%. Рекордний за темпами приросту доходів населення 2005 рік збігся зі сповільненням приросту промислового виробництва до 3,1%, що засвідчує процес втрати конкурентоспроможності українськими підприємствами на внутрішньому ринку та витіснення їх іноземними конкурентами.

Логічним наслідком несприятливості підприємницького та інвестиційного клімату стало різке сповільнення інвестиційних процесів, що закладає довгострокові тренди зниження конкурентоспроможності національної економіки.

Підвищення вартості природного газу, імпортованого Україною, разом із загально-світовою тенденцією подорожчання енергоносіїв прискорює процес вичерпання чинників, які забезпечили конкурентоспроможність України в енергоємних галузях, а саме металургії, хімічній промисловості, тобто сферах теперішньої міжнародної спеціалізації українського промислового комплексу, веде також до підвищення собівартості та погіршення конкурентоспроможності виробників, які працюють на внутрішньому ринку.

Просування до вступу до СОТ, реалізація інтеграційних домовленостей з країнами єдиного економічного простору, тенденції зміцнення світових економічних центрів відкривають для України нові перспективи та можливості підвищення конкурентоспроможності, водночас містять ризики й виклики щодо пошуку Україною адекватного місця у світовому та регіональному поділі праці.

Нині час в Україні набуто позитивних показників економічного розвитку. Отже, на порядку денному постає завдання формування відповідної узгодженої системи довгострокових заходів державної політики, спрямованих на оптимальне використання надбаного позитивного підґрунтя для зміцнення конкурентоспроможності економіки, концентрацію технічних, фінансових, людських, організаційних ресурсів, набутих протягом періоду економічного зростання, завдання структурної перебудови інноваційної спрямованості.

Така політика має забезпечувати перехід від нинішньої практики здобуття конкурентних переваг переважно за рахунок цінних чинників до реалізації факторних переваг, якими є природно-ресурсне багатство, людський капітал, науково-технологічний потенціал, геоekonomічні чинники тощо. Сама стратегія як цілісна система дій, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів, може розглядатись як самостійний «віртуальний ресурс», який може протягом певного часу

компенсувати брак окремих інших ресурсів, необхідних для розвитку суспільства (фінансових, природних, людських тощо). Отже, розроблення та реалізація цілісної стратегії забезпечення конкурентоспроможності національної економіки дасть змогу Україні вийти з кола ресурсних обмежень.

Економічний прорив має базуватись на послідовній ліквідації критичного для країни відставання в інституційно-регуляторному середовищі, інтенсивному створенні основ для економіки знань, формуванні відповідальної конкурентоспроможності, тобто забезпеченні стабільного розвитку, а також зміцненні соціальної згуртованості населення шляхом накопичення соціального капіталу.

У країні з'явиться значно більше шансів досягти успіху, якщо великий бізнес усвідомить, що підтримка корпоративної соціальної відповідальності, а також конкуренції, інвестування в розвиток науки, освіти, венчурного капіталу в майбутньому досить швидко дасть більш серйозні результати.

Висновки. Забезпечення конкурентоспроможності спонукає до пошуку логічної послідовності заходів, яка могла б забезпечити поетапну реалізацію відповідних орієнтирів економічної політики. Вжиття заходів щодо зміцнення конкурентоспроможності та освоєння її сучасних чинників вкрай небезпечно у глобалізованому середовищі, оскільки вони ведуть до втрати можливостей реалізації конкурентних переваг. Для зміцнення конкурентних переваг української економіки має бути проведено певні реформи щодо формування основних чинників конкурентоспроможності економіки в умовах глобалізаційних процесів. Доцільним є перехід від нинішньої практики здобуття конкурентних переваг переважно за рахунок цінних чинників до реалізації факторних переваг, якими є природно-ресурсне багатство, людський капітал, науково-технологічний потенціал, геоekonomічні чинники тощо.

Список літератури:

1. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : монографія. Київ : ДАКККиМ, 2006. 160 с.
2. Антонюк Л.Л. Конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 273 с.
3. 2015 European SME Exporting Insights Study. URL: https://www.ups.com/media/news/en/cb/European_SME_Exporting_Insights_Study_-2015.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
4. Індекс глобальної конкурентоспроможності / Звіт “The Global Competitiveness Report 2016–2017”. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017> (дата звернення: 30.11.2019).
5. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / пер. с англ. И.В. Квасюка и др. ; под ред. В.Д. Щеткина. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.
6. Хейс Р. Стратегический менеджмент. Москва : Проспект, 2003. 32 с.
7. Scott B., Lodge G. US Competitiveness and the World Economy. Boston : Harvard Business School Press, 1985. 642 p.
8. Далевська Н.М. Структурний рух глобалізації світової економіки. *Бізнес-Інформ*. 2015. № 3. С. 8–12.
9. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін : монографія. Київ : Знання, 2008. 431 с.
10. Полунєєв Ю.В. Технологія економічного прориву: конкурентоспроможність країни та визначення стратегічних орієнтирів. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 2. С. 29–41.

References:

1. Drahan, O.I. (2006), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: teoretichni aspekty* [Management of competitiveness of enterprises: theoretical aspects]. DAKKKiM, Kyiv, Ukraine.
2. Antoniuk, L.L. (2004). *Konkurentospromozhnist' krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii*. Monohrafiia. [Competitiveness of countries: theory and mechanism of implementation. Monograph]. KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. 2015 European SME Exporting Insights Study. Available at: http://www.ups.com/media/news/en/gb/EuropeanSMEEExporting_Insights_Study_-2015.pdf (accessed: 20 Nov. 2019).
4. Indeks hlobalnoi konkurentospromozhnosti. Zvit “The Global Competitiveness Report 2016–2017” [Global Competitiveness Index. The Global Competitiveness Report 2016–2017]. Available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiv> (accessed: 30 Nov. 2019).
5. Porter, M. (1993). *Mezhdunarodnaia konkurentsya: Konkurentnye preymuschestva stran* [International competition: Competitive advantages of countries]. *Mezhdunarodnye otnosheniya*, Moscow (Russia).
6. Khejs, R. Uylrajt, S. and Klark, D. (2003). *Stratehycheskyj menedzhment Structural movement of globalization of the world economy* [Strategic Management]. Prospekt, Moscow (Russia).
7. Scott, B. and Lodge, G. (1985), *US Compe titiveness and the World Economy*, Harvard Business School Press, Boston (USA).
8. Dalevska, N.M. (2015). *Strukturnyi rukh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky* [Structural movement of globalization of the world economy]. *mizhnarodnyj naukovyj ekonomichnyj zhurnal. Biznes Inform*. № 3, pp. 8–12. Kharkiv, Ukraine.
9. Hrazhevs'ka, N.I. (2008), *Ekonomichni systemy epokhy hlobal'nykh zmin* [The economic system of the era of global change]. *Znannya*, Kyiv, Ukraine, p. 431.
10. Poluniceiev, Yu.V. (2008). *Economic breakthrough technology: country's competitiveness and strategic benchmarks* [Economic breakthrough technology: country's competitiveness and strategic benchmarks]. *Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika*, no. 2, pp. 29–41. Kyiv, Ukraine.